nederlandse montessori vereniging

Een onafhankelijke gids in een onzekere tijd

Tekst: Paul Op Heij

Hij heeft altijd het geluk gehad dat werkgevers het vertrouwen in hem hadden en hem de ruimte lieten, zegt hij. Kustaw Bessems[1] denkt dat ook de overheid burgers vaker de ruimte moet laten. 'Het had voor de overheid kunnen worden wat Maria Montessori voorstond voor de leraar: even niets doen, observeren en luisteren en de kinderen het initiatief laten om beter te begrijpen wat ze nodig hebben.'

Het verhaal van Kustaw Bessems laat zich niet vertellen als een rechtlijnig carrière pad met vooraf uitgestippelde doelen. Het is het relaas van een zwerftocht, gedreven door een behoefte aan persoonlijke autonomie, een ingebakken scepsis tegenover systemen en oog voor de rafelranden van de samenleving. Van de Rotterdamse binnenstad naar de privileges van een elitaire school, van de door aanslagen getekende straten van Jeruzalem naar de redactielokalen in Amsterdam en de wandelgangen van het Binnenhof: Bessems heeft zich altijd gepositioneerd als een waarnemer die meedoet, maar nooit helemaal opgaat in de groep. Zijn reis is er een van heroriëntatie, waarin hij de *Bühne* van de journalistiek en de talkshowtafels achter zich liet om zich te buigen over de praktijk van het openbaar bestuur.

JAN PRINS-BASISSCHOOL

De basis voor Kustaw Bessems' onafhankelijke denkwijze werd vroeg gelegd in zijn Rotterdamse jeugdjaren. Hij groeide op met twee oudere halfzussen, als onderdeel van een familie waarin kinderen van jongs af aan serieus werden genomen en niet als 'klein kind' werden behandeld. Mondigheid en zelfstandigheid waren thuis geen rebelsheid, maar vanzelfsprekende deugden. Deze opvoeding sloot aan bij de keuze van zijn ouders voor montessorionderwijs, al zou die schooltijd hem twee verschillende werelden tonen.

Zijn vormende jaren begonnen op de Jan Prins-basisschool in het hart van de Rotterdamse binnenstad. De school was een microkosmos die de realiteit van de havenstad weerspiegelde, vertelt hij. 'Het was een omgeving waar kinderen uit alle lagen van de bevolking en met diverse culturele achtergronden samenkwamen. De sfeer was er stimulerend, terwijl de werkelijkheid buiten de schoolmuren – en soms daarbinnen, niet zachtzinnig was. Ik maakte van dichtbij kennis met maatschappelijke achterstanden, verwaarlozing en het harde, soms gewelddadige gedrag van kinderen die thuis weinig kansen kregen. Er waren kinderen die niet ontbeten of niet gewassen waren. Dit heb ik me pas achteraf goed gerealiseerd; ik ervoer destijds alles als vanzelfsprekend.'

Hij gedijde bij de montessorimethodiek. 'Omdat montessori leerlingen stimuleert om op hun eigen tempo te werken met tastbare leermiddelen – ik heb alle staafjes, blokjes en hulpstukken in handen gehad. Maar ik denk ook vanuit het principe dat de juffen en meesters keken naar wie ik als kind en leerling was, en wat voor mij zou werken. Het was op die school nodig om dat te doen. Ik kreeg de ruimte, leerde makkelijk, verslond de stof en mocht een klas overslaan. De Jan Prins-basisschool was voor mij een veilige haven: een plek met een pedagogische structuur die individuele vrijheid en respect centraal stelde. Dat is een verdienste van de mensen die daar werkten. Achteraf snap je beter wat ze allemaal voor ballen in de lucht moesten houden; ze moesten daar meer doen dan lesgeven.'

> 'De Jan Prins-basisschool was voor mij een veilige haven: een plek met een pedagogische structuur die individuele vrijheid en respect centraal stelde.'

APENROTS VAN BLIJDORP

Hoe groot was de cultuurshock toen hij de overstap maakte naar het elitairdere Montessori Lyceum in Blijdorp, Rotterdam-Noord. Hoewel de school dezelfde onderwijsvisie op de gevel had staan, bleek de praktijk anders. 'Ik was pas elf jaar oud toen ik in de brugklas belandde, omringd door schoolgenoten die fysiek en emotioneel verder waren. Dat is intimiderend voor brugklassers, maar ik was nog een jaar jonger. De school bleek een "apenrots" van sociale privileges en conformisme. Waar op de Jan Prins-school diversiteit de norm was, heerste op het lyceum een ongeschreven code over kledingmerken, vocabulaire, lidmaatschappen van de juiste hockeyclub en de wijk waarin je woonde, liefst het chique Kralingen. Qua levensstijl waren er twee opties: daarin meegaan, waar je geld voor moest hebben, of de altokant opgaan en met een lange zwarte leren jas en een piercing shag gaan roken in het rookhok. Ik deed beide niet, wat het ingewikkeldst was. Mijn perceptie, hè.'

Hij ervoer de cultuur op het lyceum als hard en genadeloos. 'Ik had de indruk dat veel leraren bang waren voor die leerlingen en voor de families die daarachter zaten. Er waren veel leerlingen van wie de ouders daar al hadden gezeten en broers en zussen. Er werden ook leraren gepest. Ik zag hoe zij hun best deden om in het gelid te lopen bij de dominante cultuur. Natuurlijk waren er fijne leraren door wie ik me gezien voelde. Sommigen probeerden de montessorigedachte levend te houden door cultuur aan te bieden, maar anderen vielen terug op rigide, traditionele lesmethoden. Ik herinner me een lerares Duits die de klas in een strakke opstelling zette en hen mechanisch woordjes liet opdreunen.'

Zelf werd hij ook gepest. 'Er was een schooljaar waarin ik dag in dag uit werd nagejouwd vanwege mijn vermeende homoseksualiteit. Het rare is dat ik destijds alleen iets voor meisjes had gevoeld en niet doorhad dat ik op alle genders kon vallen. Maar zo gaat het in een kudde: afwijkende exemplaren worden er uitgepikt. Het pesten verwarde me en deed pijn. Inmiddels weet ik hoe normaal seksuele fluïditeit is en hoe achterlijk het is om je een opvatting aan te meten over wie het met wie doet. Ik word er chagrijnig van dat die achterlijkheid tegenwoordig weer oprukt en vind het belachelijk dat de ruimte voor gewone variatie moet worden bevochten. Maar zo is het, dus dat moeten we doen.'

Dit jaar stond hij voor het eerst op een boot in de Canal Parade tijdens Amsterdam Pride. Om te overleven in de sociale arena van de middelbare school had hij een verbaal pantser ontwikkeld. Hij leerde sneller en scherper te reageren dan klasgenoten, een overlevingsstrategie die hem beschermde, maar hem ook een onaangenaam randje gaf waarmee je geen vrienden maakt. 'Dat is iets wat je vaker ziet en niet per se mooi is: dat je jezelf een weg naar boven probeert te klauwen. Het kwam niet in me op dit met mijn ouders te delen of hen ermee te belasten; ik loste het zelf wel op.'

> 'Waar op de Jan Prins-school diversiteit de norm was, heerste op het lyceum een ongeschreven code over kledingmerken, vocabulaire, lidmaatschappen van de juiste hockeyclub en de wijk waarin je woonde, liefst het chique Kralingen.'

De schmink-foto is van de middelbare school, van een musical over het leven van Maria Montessori, 'vanwege een jubileum rond haar of haar werk'. Kustaw speelde Giuseppe Montesano, haar aanvankelijke bondgenoot, geliefde en de vader van haar kind.

TIENER IN EEN KRUITVAT

Na een moeizame middelbare schooltijd waarin het zoveel energie kostte om zijn hoofd boven water te houden dat hij worstelde met zijn b-pakket, besloot hij b-vakken te laten vallen en te kiezen voor een studie geschiedenis. Voordat hij zich in het Amsterdamse studentenleven stortte, nam hij op zeventienjarige leeftijd een besluit dat zijn wereldbeeld beïnvloedde. Vanwege zijn Joodse achtergrond wilde hij de mogelijkheid aftasten om naar Israël te emigreren en vertrok hij voor een jaar om er te werken. Het was midden jaren 90 toen de Israëlische samenleving balanceerde op de scheidslijn tussen hoop en chaos. De Oslo-Akkoorden waren getekend en er hing een broze belofte van vrede in de lucht.

Achteraf gezien was het een kruitvat en werd het een gewelddadig kantelpunt in de geschiedenis van het Midden-Oosten. Vanwege de akkoorden probeerden extremistische groeperingen aan weerszijden het vredesproces te frustreren. Het land werd geteisterd door een golf van zelfmoordaanslagen door Hamas en de Islamitische Jihad, die bussen en openbare plekken opbliezen. Voor Bessems werd de geopolitieke realiteit snel tastbaar. 'Een buslijn die ik vaak nam werd doelwit. Een directe collega van mij is vermoord.'

Die realiteit van politiek geweld en willekeur liet allicht sporen na in de tiener en was de genadeklap voor de hoop op vrede. Zeker toen op 4 november 1995 premier Yitzhak Rabin tijdens een vredesbijeenkomst in Tel Aviv werd vermoord door een Joodse extremist. Bessems' emigratieplannen stierven een besliste dood. Na alles wat er de laatste jaren in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever gebeurt, is zijn verhouding tot het land sowieso ingrijpend veranderd, zegt hij.

Zijn vormende jaren lagen in de jaren 90. 'Dat was een raar decennium, want toen dacht men dat de liberale democratie overal ter wereld ging doorbreken. Dat heb ik nooit geloofd. Andere mensen van mijn generatie geloofden het wel en zijn meer geschokt door waar we nu staan. Terwijl in Europa het optimisme van de jaren 90 hoogtij vierde, had ik van huis uit geleerd dat de beschaafde orde flinterdun is, dat systemen zich van de ene op de andere dag tegen je kunnen keren en dat blind fanatisme in staat is elke vorm van redelijkheid te vernietigen.' Zijn uitstapje naar Israël deed weinig om dat beeld bij te stellen. In zijn boek *Stuurloos*[2] beschrijft hij dat hij aan het begin van de coronacrisis negatiever was in zijn verwachtingen, maar tegelijkertijd rustiger dan de mensen om hem heen.

TUSSEN CABARET EN ARCHIEF

Hij keerde terug naar Nederland met een bagage die veel leeftijdsgenoten misten. Eenmaal hier stond hij ingeschreven voor de studie geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. 'Mijn moeder had die keuze voorlopig op een formulier ingevuld, omdat ik het op school een leuk vak vond. Ik had er niet meer aan gedacht om een definitieve studiekeuze te maken, dus ben ik daar maar aan begonnen.' Het academische klimaat van de late jaren negentig bood hem een zee van tijd. Het aantal contacturen was minimaal en de meeste vakonderdelen vond hij saai. Er waren uitzonderingen. Hij luisterde graag naar politicoloog Bart Tromp, die doceerde over de theorie van botsende beschavingen van Samuel Huntington en het 'einde van de geschiedenis' van Francis Fukuyama. Hij volgde colleges van Duitsland-deskundige Maarten Brands en genoot van tv-historicus Herman Beliën, die goed kon vertellen.

> 'Terwijl in Europa het optimisme van de jaren 90 hoogtij vierde, had ik van huis uit geleerd dat de beschaafde orde flinterdun is.'

Tegelijkertijd zocht hij een uitlaatklep voor zijn creativiteit en verbale scherpte. Hij schreef artikelen voor het *Nieuw Israëlisch Weekblad* – 'door een huisgenoot geregeld', en volgde een kleinkunstcursus. Samen met Maaike Hop vormde hij een cabaretduo – 'Maaike heeft pas nog het Leids Cabaretfestival gewonnen.' Hoewel hij niet koos voor een leven op de planken, speelde zijn liefde voor het theater een rol bij zijn afstuderen. 'Ik wilde eerst afstuderen op de geschiedenis van de sociale zekerheid in Nederland. Toen er een dik standaardwerk over verscheen, hoefde dat niet meer. Ik doe altijd te veel dingen tegelijk, iets meer dan ik aan kan. Ik moest proberen de sporen in mijn hoofd inhoudelijk dichter bij elkaar te krijgen. Omdat ik met cabaret bezig was, richtte ik me op cabaretgeschiedenis. Om de een of andere reden ben ik me gaan toespitsen op een van de iconen van de Nederlandse kleinkunst, Wim Kan, en diens oorlogsverleden. Je kunt er ook de diepere psychologie bijhalen waarom ik bij een oorlogsonderwerp moest uitkomen; ik had immers ook een andere kant van de kleinkunst kunnen belichten.'

Zijn onderzoek richtte zich op het controversiële staatsbezoek van de Japanse keizer Hirohito aan Nederland in 1971. Voor veel Nederlandse overlevenden van de Japanse bezetting en de Birmaspoorlijn – onder wie Wim Kan, was het bezoek van de keizer voor wier portret zij hadden moeten buigen een belediging. Kan, die als krijgsgevangene voorstellingen had gespeeld voor medegevangenen, had zich opgeworpen als stem van de getroffenen en voerde actie tegen de komst van de keizer. Bessems groef in de archieven en stuitte in het Theater Instituut Nederland op een onontgonnen persoonlijk archief van Wim Kan. Tussen de mappen vond hij handgeschreven kladjes, persoonlijke brieven en driftige notities waarin de innerlijke worsteling en woede van de cabaretier tastbaar werden. De kroon op zijn onderzoek was de ontdekking van unieke geluidsbanden. Een voormalige journaalredacteur had in nachtelijke uren telefoongesprekken met Kan opgenomen, waarin de cabaretier openhartig sprak over zijn pijn en politieke frustraties. Bessems liet deze opnames – 'cassettebandjes van toen twintig, dertig jaar oud', digitaliseren bij Beeld en Geluid, 'waarbij de kunst vooral was ze heel te houden', en smeedde zijn bevindingen om tot een scriptie. Deze was voldoende diepgravend om te worden gepubliceerd als zijn eerste boek *Er leven niet veel mensen meer*.[3]

VRIJHEID VAN DE INKT

Zijn intrede in de professionele journalistiek verliep onorthodox. Om zo min mogelijk tijd door te brengen aan de universiteit, zocht hij een stage en hij dacht door zijn ervaring bij het NIW dat dit in de journalistiek kon. In die tijd was het voor universitaire studenten zonder specifieke journalistieke opleiding uiterst moeilijk om een stageplek te bemachtigen bij een landelijk medium; die plekken waren gereserveerd voor studenten van de School voor de Journalistiek. Bessems liet zich niet uit het veld slaan. 'Ik schreef twintig blufbrieven naar verschillende redacties waarin ik beweerde dat ik een goede journalist zou worden en dat ze iets zouden missen. Het werkte: ik mocht onder andere op gesprek komen bij dagblad *Trouw*.' Een van de chefs op de redactie herkende zijn talent en onconventionele blik en liet hem schrijven over onderwerpen als de multiculturele samenleving, immigratie en integratie. Het waren vooral reportages en interviews. Hij mocht schrijven over wat hem fascineerde, zijpaden bewandelen en ontwikkelde een schrijfstijl die opviel door analytische diepgang en het gebrek aan clichématige reflexen. In zijn stageverslag stond dat Bessems 'desnoods met een stok naar het redactielokaal moest worden gedreven'. Hij kon direct blijven en maakte zijn studie af naast zijn werk. Hij schreef hierover ook in *En dat in Nederland! De roerige jaren sinds 11 september*.[4]

> 'Met het anarchisme deel ik een fundamenteel wantrouwen jegens systemen en gecentraliseerde macht.'

In 2007 stapte hij over naar een gewaagd journalistiek experiment: gratis krant *De Pers*. Er werd geprobeerd een krant te maken die gratis was en alle inkomsten uit advertenties haalde, maar qua kwaliteit en eigenzinnigheid kon wedijveren met de gevestigde betaalde media. De redactie was een snelkookpan en trok jonge, ambitieuze en eigenwijze schrijvers aan die lak hadden aan hiërarchieën. 'Dat werd één groot psychologisch experiment met in het begin een heleboel intriges, ruzies, drank en drugs, waarin redacteuren elkaar uitdaagden en de krant elke dag met anarchisme en creativiteit in elkaar werd gezet. Het was chaotisch en hysterisch.'

Om daaraan te ontsnappen maakte hij de overstap naar de politieke redactie op het Binnenhof. De Haagse politiek bleek een fascinerende maar beklemmende biotoop. 'Ik was nieuwsgierig en het ging goed. Hoewel we als *De Pers* onbekend waren en men zich afvroeg wat we kwamen doen, deden we al snel werk dat aansprak en mocht ik op tv komen om politiek te duiden. Dat ging binnen een paar jaar. Ik zag van dichtbij hoe het politieke bedrijf gedomineerd werd door beeldvorming en ontwikkelde een afkeer van het Haagse "groepsdenken", waarbij journalisten en politici elkaar in stand houden. Na een kleine vier jaar had ik het gezien, dus ben ik vertrokken. Allerlei mensen vonden dat onverstandig, net zoals dat ik voor lange tijd stopte met talkshows omdat ik dat moeizaam gedoe vond. Het is ook onverstandig dat ik niet overal uithaal wat erin zit. Maar zowel met ideeën als met bezigheden denk ik snel: en door.'

In 2012 ging *De Pers* op de fles en werd Bessems ontslagen. Hij ging voor de *Volkskrant* werken, waar hij chef van het zaterdagkatern en chef Digitaal werd en pionierde met online vertelvormen. Getriggerd door wat hij zag als een disfunctionerende overheid in de coronacrisis, ging hij columns schrijven en de podcast *Stuurloos* maken, waarin hij sprak over hoe het openbaar bestuur beter kon. Vooral in die laatste rol voelde hij een behoefte om bij te dragen aan het oplossen van de maatschappelijke crises die hij beschreef. Uiteindelijk verliet hij de journalistiek na 25 jaar – hoewel hij zijn zaterdagcolumn voortzet. Daarnaast koos hij voor maatschappelijk advieswerk, de Raad voor het Openbaar Bestuur en nevenfuncties. Zo adviseerde hij over het eerste lokale referendum over asielopvang ooit in Haaksbergen[5] en zit hij in de begeleidingscommissie van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

PARADOX VAN DE MACHT

In zijn bespiegelingen over de inrichting van onze samenleving neemt hij een uitzonderlijke positie in. Wanneer wordt gesuggereerd dat zijn denken is opgeschoven van de sociaaldemocratie richting anarchisme – verwijzend naar het bottom-up denken over lokale burgerinitiatieven en onderlinge hulpverlening (*Mutual Aid*) van Pjotr Kropotkin, reageert hij genuanceerd. 'Ik heb mezelf nooit als sociaaldemocraat beschouwd, eerder als een klassiek-liberaal met een sterk individualistisch wereldbeeld. Maar ik ben wel wat meer naar het gemeenschapsdenken toe gegroeid. Met het anarchisme deel ik een fundamenteel wantrouwen jegens systemen en gecentraliseerde macht.'

Hij heeft het leven lang gezien als een gevecht om te ontsnappen aan twee dwingende krachten die de individuele vrijheid smoren: de dwang van de staat (de neiging van de bureaucratische overheid om elk aspect van het leven te controleren, categoriseren en reguleren) en de dwang van de groep (de werking van sociale controle, meerderheidsconformisme en de druk om je aan te passen). 'Zowel de staat als de groep hebben de neiging om uit te dijen, het over te nemen, te bepalen, mee te sleuren en druk te zetten. Gemeenschappen kunnen bronnen van warmte en solidariteit zijn, maar ze dragen het risico van uitsluiting en verstikkende sociale controle in zich.'

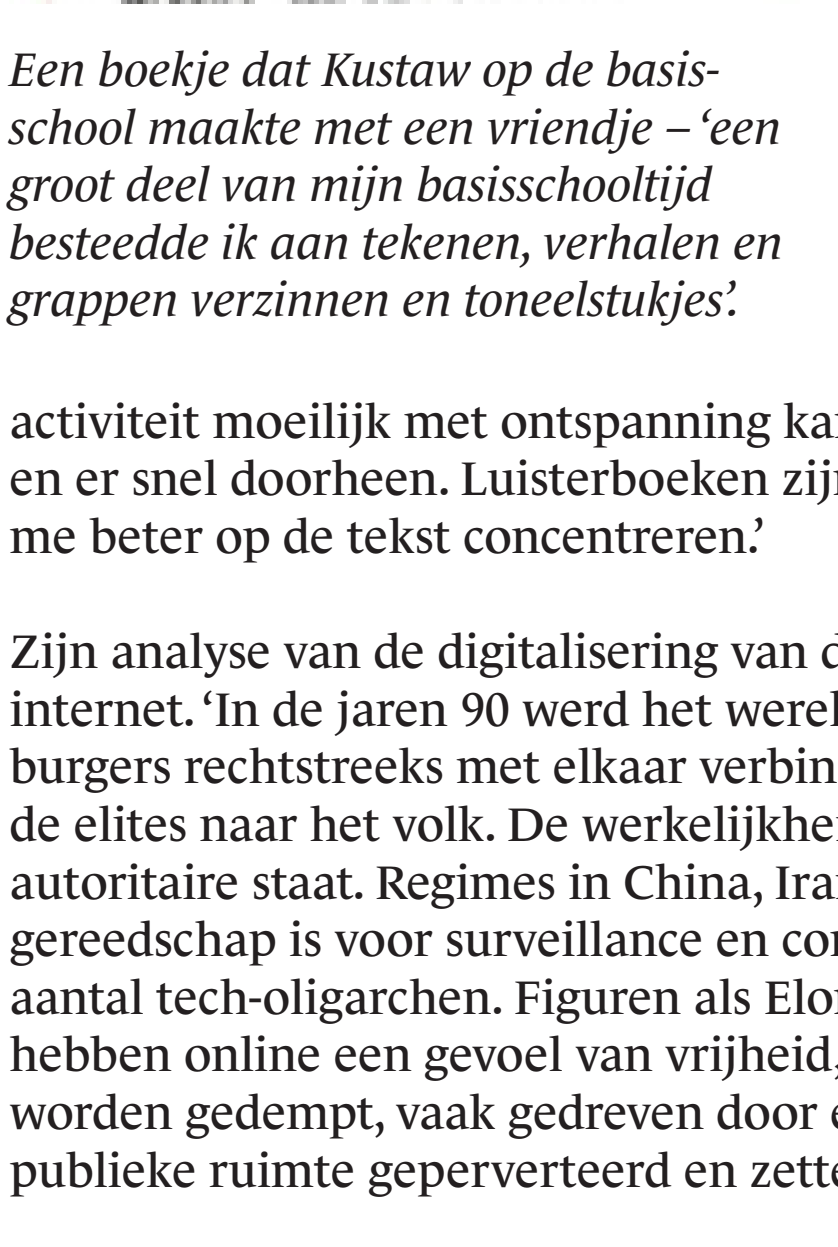
'Inmiddels heb ik geleerd dat de kern anders is: het leven is een gevecht tegen machtsconcentraties. Die liggen nu net zo goed bij de private techreuzen, die allianties aangaan met de Chinese of Amerikaanse staat. Om weerstand te bieden, heeft het individu bondgenoten nodig én de overheid. Hier ligt de waarde van de gemeenschap: sterke netwerken van burgers die samenwerken om hun leefomgeving vorm te geven en elkaar te ondersteunen. En om georganiseerd weerstand te bieden aan de overheid en machtige bedrijven. Maar hoe organiseer je onderlinge solidariteit zonder de individuele afwijking de kop in te drukken? Dat blijft de vraag. Hoewel ik persoonlijk een zekere kribbigheid bezit als het gaat om het functioneren in groepen, adviseer ik in mijn huidige praktijk paradoxaal genoeg veelvuldig over het stimuleren van lokale bewonersinitiatieven.'

GEVAAR VAN DE CONSULTANCY

Hij maakt bezwaar tegen het predicaat intellectueel en beschrijft zichzelf liever als een 'sprokkelaar' die zijn inzichten baseert op flarden kennis en de dagelijkse praktijk. Vanuit die hoedanigheid voert hij strijd tegen de wildgroei aan pretentieus jargon binnen de overheid en academische wereld. Hij stelt dat het jargon een destructieve functie heeft binnen onze democratie: het dient niet om complexe zaken uit te leggen, maar om de werkelijkheid te versluieren en status te verwerven. Beleidsmakers gebruiken ingewikkelde termen als een rookgordijn om niet te hoeven handelen. Zodra concrete problemen worden verpakt in abstracte beleidstermen, gaan bij hem de alarmbellen af; het is een voorteken dat er op de werkvloer niets terecht zal komen van de beloften.

In andere gevallen misbruiken politici woorden door de betekenis te vervormen, zoals gebeurd is met de term 'participatiesamenleving'. Het had voor de overheid kunnen worden zoals Maria Montessori voorstond voor de leraar: even niets doen, observeren en luisteren en ruimte laten voor eigen initiatief. Maar het werd iets heel anders, zegt hij. 'In theorie klonk het idee prachtig: burgers die meer eigen initiatief nemen en minder afhankelijk worden van een betuttelende overheid. In de politieke werkelijkheid van de kabinetten-Rutte was het echter een cynisch taalspel. Het diende als ideologische dekmantel om bezuinigingen door te voeren, waarbij overheidstaken zoals zorg en jeugdhulp over de schutting van gemeenten werden gekieperd. De participatiesamenleving werd synoniem voor het terugtrekken van de overheid en iedereen laten uitzoeken hoe het moet, met alle gevolgen van dien voor de kwetsbaarsten. Op de juiste manier uitgevoerd had het in de buurt kunnen komen van wat jij als Kropotkins ideaal beschrijft.'[6]

> 'Ik zie op een dag zoveel letters dat ik die activiteit moeilijk met ontspanning kan associëren.'

Een boekje dat Kustaw op de basisschool maakte met een vriendje – 'een groot deel van mijn basisschooltijd besteedde ik aan tekenen, verhalen en grappen verzinnen en toneelstukjes'.

In het verlengde hiervan uitte Bessems in zijn boek kritiek op de invloed van grote consultancybureaus op de overheid. In lijn met de analyses van econoom Mariana Mazzucato stelt hij dat de overheid is uitgehold en te veel heeft uitbesteed aan deze industrie. 'Hierdoor, door het werven van generieke procesmanagers en het snelle rouleren van ambtenaren, is inhoudelijke kennis verdwenen uit ministeries. De ambtenarij is verleerd hoe zij zelf beleid moet maken en uitvoeren. Overheden huren bureaus als Deloitte en KPMG in tegen forse uurtarieven om de ontbrekende kennis terug te kopen, wat leidt tot een perverse afhankelijkheidsrelatie. Belangenverstrengeling is inherent aan deze consultancyreuzen: dezelfde bureaus die de overheid adviseren over klimaatdoelen laten zich vorstelijk betalen door fossiele multinationals om hun belangen te behartigen of belasting te minimaliseren.'

De ironie dat hij nu zelf de titel consultant draagt is hem niet ontgaan.[7] 'Daar heb ik over getwijfeld en gesproken met de oprichter van het bureau waar ik werk. Ik durf te zeggen dat wij niet meedoen aan deze dynamiek en die proberen te doorbreken. Het is een klein bureau dat geen belang heeft bij langdurige, kostbare afhankelijkheidsrelaties. Ons doel is om kortstondige ondersteuning te bieden en te zorgen dat kennis zo snel mogelijk wordt overgedragen aan en verankerd in de vaste organisatie. Critici zeggen: ga dan binnen de overheid werken. Dat snap ik, maar ik denk dat ik nu effectiever ben en ik ben bang dat ze mij binnen de overheid niet tolereren. Ik spreek genoeg mensen die van binnenuit het systeem proberen te verbeteren en onder zware druk komen te staan om in de pas te lopen.'

GEEN DEMOCRATISERINGSMACHINE

Als voormalig chef Digitaal van de Volkskrant heeft Bessems de ontwikkeling van digitale technologie meegemaakt. 'Mijn dagelijkse informatieconsumptie bestaat uit het scannen van honderden accounts op platforms als Bluesky en voorheen Twitter. Ik neem elke dag alle kranten door. Ik heb moeite met langdurig rust en concentratie opbrengen voor een dik boek. Ik ben gewoon een slechte lezer, wat ik jammer vind. Ik zie op een dag zoveel letters dat ik die activiteit moeilijk met ontspanning kan associëren.' Hij heeft altijd veel prikkels tegelijk nodig gehad. 'Als ik een boek pak, ga ik scannen en er snel doorheen. Luisterboeken zijn fijner voor me, omdat ik er iets anders bij kan doen. Gek genoeg word ik dan rustiger en kan ik me beter op de tekst concentreren.'

Zijn analyse van de digitalisering van de maatschappij is alarmerend. Hij blikt met teleurstelling terug op de vroege beloften van het internet. 'In de jaren 90 werd het wereldwijde web gezien als de ultieme democratiseringsmachine. Het zou de poortwachters omzeilen, burgers rechtstreeks met elkaar verbinden en informatie voor iedereen gratis en toegankelijk maken. De macht zou verschuiven van de elites naar het volk. De werkelijkheid dertig jaar later is het tegendeel. Het internet is gekaapt door twee krachten: ten eerste de autoritaire staat. Regimes in China, Iran, Rusland en in toenemende mate de VS hebben ontdekt dat digitale technologie het ultieme gereedschap is voor surveillance en controle. In het Westen is de publieke ruimte geprivatiseerd en in handen gevallen van een klein aantal tech-oligarchen. Figuren als Elon Musk en Peter Thiel beheren de infrastructuur van ons maatschappelijk debat. Veel mensen hebben online een gevoel van vrijheid, maar deze machthebbers bepalen via algoritmen welke stemmen worden versterkt en welke worden gedempt, vaak gedreven door een ideologie die vijandig staat tegenover de democratische rechtsstaat. Techreuzen hebben onze publieke ruimte geperverteerd en zetten ons tegen elkaar op.'

Binnen de Nederlandse overheid heeft een gebrek aan urgentie en begrip geheerst over deze digitale realiteit. 'ICT en digitalisering zijn door bestuurders te vaak behandeld als een louter technische bedrijfsvoeringstaak – vergelijkbaar met kantoormeubilair. Men heeft te laat ingezien dat ICT de kern van het openbaar bestuur is geworden. De systemen die we bouwen en algoritmen die we gebruiken bepalen wie recht heeft op toeslagen, hoe we naar burgers kijken en hoe beslissingen worden genomen.'

CRISIS IN DE JOURNALISTIEK

Wie Kustaw Bessems wil begrijpen, kan niet om zijn Joodse achtergrond heen. De familie van zijn niet-Joodse vader kent hij nauwelijks en de oorlogsverhalen aan moeders kant hebben altijd in huis gehangen. Dit erfgoed is voor hem een existentiële lens waarmee hij naar de wereld kijkt. Opgegroeid met het bewustzijn van de Holocaust en de kwetsbaarheid van het bestaan, heeft hij een aangescherpt realisme ontwikkeld. Dit past hij toe op zijn oude metier: de journalistiek. Hij stelt vast dat de traditionele media zich in een identiteitscrisis bevinden. De klassieke poortwachtersfunctie – waarbij redacties bepaalden wat nieuws was, is door digitalisering geschiedenis. Discussies over het 'doodzwijgen' van radicale stemmen zijn achterhaald; deze actoren hebben hun eigen rechtstreekse kanalen gebouwd.

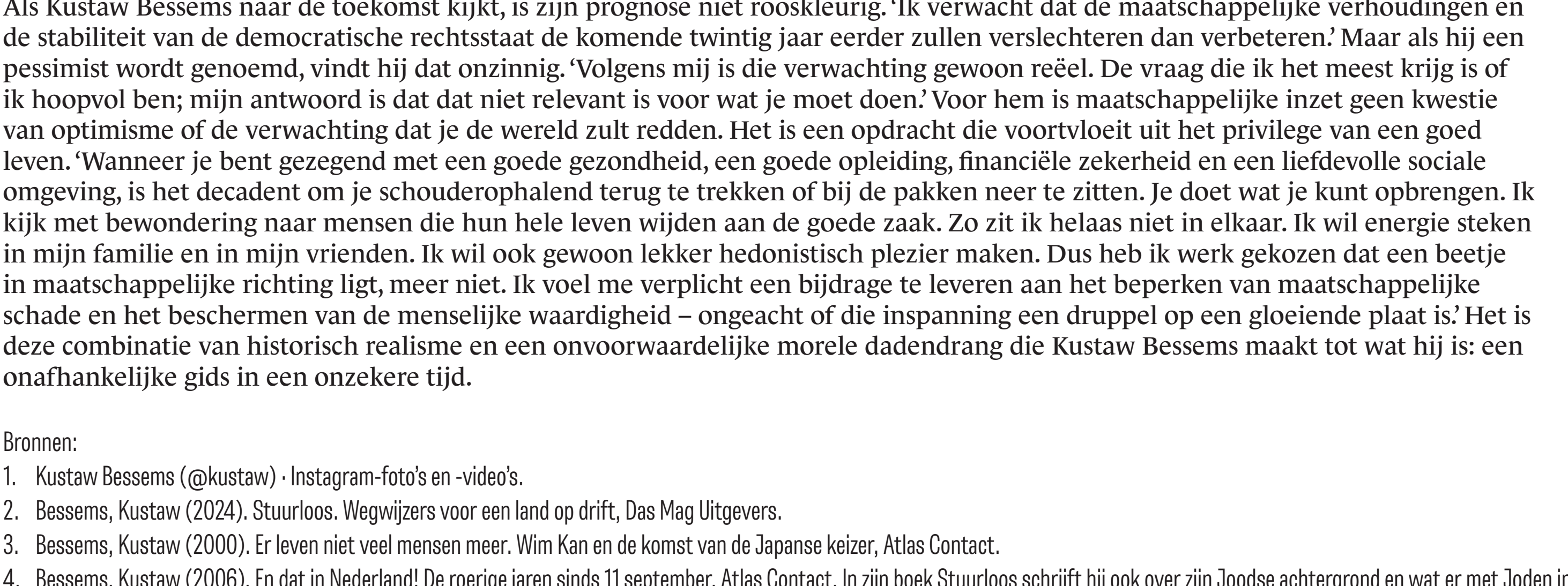
> 'De vraag die ik het meest krijg is of ik hoopvol ben; mijn antwoord is dat dat niet relevant is voor wat je moet doen.'

Als er bewegingen opkomen die de rechtsstaat willen ondermijnen, hoe ga je daar dan mee om? 'Dat is lastig, omdat veel journalisten van oudsher het idee hebben dat ze neutraal moeten zijn: enerzijds, anderzijds, hoor en wederhoor. Ze zijn bang om subjectief gevonden te worden. Wanneer partijen de democratische rechtsstaat aanvallen, lijkt verdediging daarvan ineens een politiek standpunt. Je ziet dat velen er in het midden tussen gaan hangen. En als je in het midden gaat hangen, schuif je mee. Dan werk je mee aan het idee dat een politiek meningsverschil over de hoogte van belastingen vergelijkbaar is met een over het systeem zelf, en dat is niet zo. Journalisten hebben de professionele plicht om niet neutraal te zijn wanneer de spelregels van de democratie zelf onder vuur liggen. Tegelijkertijd zie je dat journalisten steeds vaker het doelwit zijn van agressie, wat leidt tot ongewenste zelfcensuur.'

VAN DE SCHIJNWERPERS DE KLEI IN

Gezien zijn rol bij *de Volkskrant* was hij wellicht een kandidaat geweest voor het hoofdredacteurschap. 'Toen die plek vrijkwam, waren er mensen die vroegen of ik niet moest solliciteren en ik zag dat dat geen absurd idee was. Daar heb ik een week diep over nagedacht.' Dat hij het niet probeerde, kwam voort uit zelfkennis. 'Als hoofdredacteur word je geacht de "nestgeur" van de organisatie uit te dragen en auteurs en stukken te verdedigen die niet je smaak zijn. Dat kan ik allemaal niet. Ik word iebelig van nestgeuren en je ziet het meteen aan mij als ik iets niks vind. Dus al had ik het gewild, ik zou het nooit zijn geworden. Daarbij is een hoofdredacteur van een kwaliteitskrant niet langer uitsluitend een journalistieke leider, maar steeds meer een manager binnen een mediabedrijf. Die kant had ik als chef digitaal leren kennen en daar had ik wel weer even genoeg van.'

Zijn vertrek uit de journalistiek en overstap naar advieswerk en de Raad voor het Openbaar Bestuur was een bewuste keuze om zelf in de praktijk te kunnen handelen, niet langer onafhankelijk maar als betrokkene. 'Ik mis het creatieve van de journalistiek en de schoonheid van schrijvers, fotografen, illustratoren en ontwerpers. Bij de overheid is alles saaier en lelijker. Toch vind ik in mijn huidige werk nu een diepere voldoening. Ik mag meehelpen met complexe dossiers die de Nederlandse samenleving verlammen: de ouderenzorg, de asielopvang en het stikstofbeleid. Ik probeer te helpen om een nieuwe, meer wederkerige verhouding tussen overheid en inwoners te vinden en de verstikkende bureaucratie af te breken.'

OPDRACHT VANWEGE PRIVILEGES

Als Kustaw Bessems naar de toekomst kijkt, is zijn prognose niet rooskleurig. 'Ik verwacht dat de maatschappelijke verhoudingen en de stabiliteit van de democratische rechtsstaat de komende twintig jaar eerder zullen verslechteren dan verbeteren.' Maar als hij een pessimist wordt genoemd, vindt hij dat onzinnig. 'Volgens mij is die verwachting gewoon reëel. De vraag die ik het meest krijg is of ik hoopvol ben; mijn antwoord is dat dat niet relevant is voor wat je moet doen.' Voor hem is maatschappelijke inzet geen kwestie van optimisme of de verwachting dat je de wereld zult redden. Het is een opdracht die voortvloeit uit het privilege van een goed leven. 'Wanneer je bent gezegend met een goede gezondheid, een goede opleiding, financiële zekerheid en een liefdevolle sociale omgeving, is het decadent om je schouderophalend terug te trekken of bij de pakken neer te zitten. Je doet wat je kunt opbrengen. Ik kijk met bewondering naar mensen die hun hele leven wijden aan de goede zaak. Zo zit ik helaas niet in elkaar. Ik wil energie steken in mijn familie en in mijn vrienden. Ik wil ook gewoon lekker hedonistisch plezier maken. Dus heb ik werk gekozen dat een beetje in maatschappelijke richting ligt, meer niet. Ik voel me verplicht een bijdrage te leveren aan het beperken van maatschappelijke schade en het beschermen van de menselijke waardigheid – ongeacht of die inspanning een druppel op een gloeiende plaat is.' Het is deze combinatie van historisch realisme en een onvoorwaardelijke morele dadendrang die Kustaw Bessems maakt tot wat hij is: een onafhankelijke gids in een onzekere tijd.

Bronnen:

1. Kustaw Bessems (@kustaw) · Instagram-foto's en -video's.
2. Bessems, Kustaw (2024). Stuurloos. Wegwijzers voor een land op drift, Das Mag Uitgevers.
3. Bessems, Kustaw (2000). Er leven niet veel mensen meer. Wim Kan en de komst van de Japanse keizer, Atlas Contact.
4. Bessems, Kustaw (2006). En dat in Nederland! De roerige jaren sinds 11 september, Atlas Contact. In zijn boek Stuurloos schrijft hij ook over zijn Joodse achtergrond en wat er met Joden in Nederland gebeurde die terugkeerden uit de concentratiekampen. Het zal inderdaad geen toeval zijn dat hij zich altijd veel met asiel- en integratievraagstukken heeft bezig heeft gehouden, erkent hij.
5. Kustaw Bessems was als adviseur ook betrokken bij het organiseren van een raadgevend referendum in de gemeente Haaksbergen. De komst van asielzoekers stond daarbij niet ter discussie, want geregeld in de Spreidingswet – daar konden burgers noch gemeenteraad iets aan veranderen. Het referendum werd een succes; burgers bleken minder tegen asielzoekers te zijn dan dat er over hun hoofden heen over werd beslist.
6. Bessems, Kustaw en Nieuwboer, Dirk Jacob (2012). Doe eens normaal man. In 7 stappen naar een betere politiek, Atlas Contact.
7. De Bruggenbouwers.eu Algelopen maand oktober voerde hij in de Tweede Kamer nog het woord over een meer bottom up denkende en werkende overheid.

nederlandse montessori vereniging